

ESKİ OĞUZ MİTLERİNİN FELSEFİ BOYUTU

Dünyanın bütün eski halkları gibi halkımızın da dünya, kainat ve yaratılış hakkındaki mitolojik tasavvurlarını, varoluş problemine verilmiş bilinçsiz felsefi cevaplar olarak değerlendirebiliriz. Bu tasavvurlar diğer eski Doğu halklarının tasavvurları ile benzerlik göstermekle birlikte, kendine has özelliklere de sahiptir. Mit, efsane, destan diye adlandırdığımız bu tasavvurlar, aynı zamanda dedelerimizin dünya görüşüdür. Bu dünya görüşü vasıtasıyla, ulu atalarımızın hayatın gerekliliğini ne kadar kavradıklarını, tabiata ve varlıklara yaklaşımlarını, gelenek ve göreneklerini, diğer halklarla ilişkilerini öğrenebiliriz.

Atalarımızın yarattığı ve yaşattığı mitlerin felsefi bakımdan karakteristik özelliği, bu mitlerde yaratılışın, varlığın esasının tabiatın kendinde aranmasıdır. Dedelerimiz daha çok kendi yaşamları için önemli olan bu esası, verim ve kuvvet kaynağı saydıkları bitki, hayvan ve kozmik varlıklara dayandırmışlardır. Bu açıdan bakıldığında Oğuz mitolojisinde bu tipik yaklaşım, ilk insan olan Oğuz'un anasının Aykağan ilahe, babasının ise öküz olması ve Oğuz'un aydan ışık şeklinde doğması ile gösterilmiştir.

Oğuz mitlerinin Uygur varyantlarının birinde bu olay şöyle anlatılır:

"Günlerin bir gününde Aygağan'ın gözü parladı, oğlan doğdu. Uşağın üzü göy, ağzı algırmızı, gözleri al, saçları, gaşları gara idi. Güz el meleklerden de güzel idi. Bu uşag anasının döşünün ilk südünü içti ve bir daha içmedi. Çiy. et, aş, şerap istedi, dil açtı. Gırh günden sonra imekledi, yeridi, oynadı. Ayağı öküz ayağıtek, beli kurt belitek, ciyni samur ciynitek, göğsü ayı göğsütek idi. Bedeninin hamisi sıh tükle örtülü idi" (ŞERBAK, 1959: 22-23).

Biz bu makalede insanın yaratılışı hakkında boz öküzle ilgili olan mitlerin karakteristik taraflarını inceleyeceğiz (SENRLİ SÜNBÜLLER, 1990).

Mitolojide, Boz öküzün henüz üzerinde insan bulunmayan dünyayı boynuzlarında taşıdığı anlatılır. Bir gün Boz öküz su içerken ceviz ağacına dayanmış ağaçtan yapılmış, insana benzer bir kukla görür. Kendi kendine 'ne iyi oldu, bu kuklaya can veririm, o da her gün suyumu, otumu önüme getirir' diye düşünür. Böylece Boz öküz ceviz ağacından yapılmış insan şeklindeki-kuklaya can verir. Görüldüğü gibi Oğuzların mitolojik düşüncesine göre insana can veren Boz öküz, ona

Doç. Dr. Yusuf HÜSEYİNOV
Nahçıvan Özel Ü. Öğr. Üyesi

Azeri Türkçesinden Aktaran. **Zülfıye VELİBEYLİ**

boy pos veren de ceviz ağacı olmuştur. İnsanların yaşamında ve nimetler elde etmesinde onlara yardım eden güç ve kudret sahibi öküz, onlara can vermiş, onları yaratmıştır. Bu totemist tasavvurun karakteristik tarafı burada totemin, insanların yaşayışı ile doğrudan ilgili ve onlar için vazgeçilmez olmasıdır. Bunu totemist tasavvurların genel özelliği sayabiliriz.

Mitolojide insan, yaratıldığı günden itibaren kendini idrak eden, yaratanını ve yaşatanlarını değerlendirebilen akıl sahibi bir varlık olarak tasvir edilmiştir. Yani Boz öküzün can verdiği insan suretindeki kuklaya - Bak, ben seni dünyaya getirdim. Bunun için hayatın boyunca bana kulluk etmelisin- dediği zaman, insan; -Bana canı sen vermişsin, ama, beni yapan ağzımı, burnumu, saçımı, kolumu, bacağımı, uzun boyumu yaratan ceviz ağacıdır. Bundan dolayı da Boz öküz insan mantığını kabul eder ve ceviz ağacının şerefine can verdiği insana Oğuz adını verir.

Oğuz, Boz öküzle sadakatle hizmet ettiğinden Boz öküz, ceviz ağacının yaptığı bir hatuna da can verip ismim Fatı koyar. Oğuz'la Fatı'yı evlendirir, böylece Oğuz nesli dünyaya gelir.

Mitolojide Boz öküz dünyayı boynuzlarında taşıyan, insana can veren, insanlara yaşamakta ve nimetler elde etmekte yardım eden, aynı zamanda insanları idare edendir. Bu mitolojik düşünceye göre Boz öküz, insanlarla birlikte hem de dünyayı, tabiatı, kainatı idare edendir. Tabiat ve kainat güçlerinin insanların iyiliği için çalışmasını sağlamak amacıyla, Boz öküz bu güçleri Oğuz oğulları vasıtası ile idare eder. Boz öküz, Oğuz'la Fatı'nın nikahından doğan yedi Oğuz oğlunu ve ceviz ağacından yapılp onlara eş verilmiş yedi hatunu çağırarak dünyayı ve insanları idare görevlerini onlara paylaştırır.

Bütün bunların bilinçsiz bir şekilde ifade edilmiş de olsa, insanın dünyayı idrak ettiği takdirde onu idare edebileceği ve insan ilişkilerini düzene koyabileceği, şeklinde anlamak mümkündür.

Mitolojide Boz öküz Oğuz evlatlarının en yüce boylusuna Gök Han adını vererek göklerin idaresini ona verir, onun karısını Maya Hatun olarak adlandırıp, Maya Hatun'u bolluğun koruyucusu tayin eder.

Kırmızı yanaklı Oğuz oğlunu Kodu Han olarak adlandırır, güneşin ve odun idaresini ona verir. Onun karısına Ulduz Hatun adını vererek onu da barış ve güvenliğin koruyucusu tayin eder.

Saçları dağınık Oğuz oğullarından birini Yel Han, diğerini Sel Han olarak adlandırır. Yel Han'a yelin, havanın, rüzgarın, Sel Han'a suyun, selin yönetimini verir. Yel Han'ın karısı Telli Hatun'a can alma ve savaş işlerini, Sel Han'ın karısı Selli Hatun'a hastalık ve sağlamlık işlerini havale eder.

Oğuz'un mavi gözlü oğluna Deniz Han adını vererek onu çayların, göllerin ve denizlerin idarecisi tayin eder. Karısı Nahide Hatun'u Oğuz'un canının güzelliğinin, bahtının, talihinin bekçisi yapar. Dağ gövdeli Oğuz oğluna Dağ Han adını verir. Dağları, ormanları ona havale eder. Onun karısı Güllü Hatun'a iyiliği koruma ve yeryüzünde yayma sorumluluğu verir.

Kara gözlü karaşın Oğuz oğlunu Yer Han diye adlandırıp, yeri himaye görevini ona verir. Bütün diğer kardeşlere, Oğuz soyunu yer yüzünde artırmakta ve yaşatmakta Yer Han'a yardım etmelerini buyurur. Yer Han'ın karısına Ana Hatun adını vererek bütün anaları koruma görevini de ona verir.

Görüldüğü gibi eski felsefede bütün varlıkların ve yaratılışın temelini teşkil eden dört unsurun -hava, toprak, od ve su- düzenlenmiş ve insanların hizmetine verilmiş olduğu mitolojide temel düşünce olarak ele alınır. Mitolojide doğa güçlerinin düzenlenmesi ve insanların hizmetine verilmesi için onun sırrının öğrenilmesinin gerekliliği söz konusudur. Bu bakımdan Boz öküzün Oğuz oğullarına yaptığı konuşma karakteristiktir. Konuşmasında; "Oğuz oğlu, dünyayı üç yere böldüm. Gök dünyayı Gök Han'a, Ak dünyayı Yer Han'a verdim .Kara dünya ise kim ona uğrarsa onun olsun. Bütün hanlar yer yüzünü süslemek için Yer Han'a yardım etmelidirler ki, Oğuz, soyunu her yöne yaysın. Gün gelecek Oğuz oğlu Ak dünyanın da, Gök dünyanın da, Kara dünyanın da sırrını çözecek. Onlardan bir birine yollar açacak. İnsan oğlunun geleceği Ak dünyaya, Gök dünyaya ve Kara dünyaya bağlıdır. Oğuz oğlu bereketi bu dünyalardan bulacak. Bu dünyalar insan bereketinin kaynağıdır.

Bu Mitolojik düşünceler günümüzde karşılık bulan derin düşüncelerdir. İnsana yerin, göğün sırrını kendinde arayıp bulması gerektiğini anlatan bu sözler, dünyayı anlamak, onun sırrını çözmek isteyen insanlara doğru yolu gösterir.

Mitolojide Oğuz oğlunun-Ey Boz öküz, Oğuz oğullarına sözün ne?-sorusuna Boz öküzün

cevabı da felsefi bir anlam taşımakta. Cevabında şunları söylüyor:

"Birinci sözüm şudur, kendi yurtlarının bereketini korusunlar. Onu çoğaltsınlar. Elleri her zaman işte olsun.

İkinci sözüm, Oğuz evlatları her zaman dost olsunlar, kardeş olsunlar. O zaman Oğuzun serveti artar, sayıya hesaba gelmez".

Bu cevaplarla önce zahmetsiz başarı kazanmanın, servet ve değer oluşturma'nın imkansızlığı açıklanmış, ikinci olarak filozofları çok uğraştıran ve düşündüren-sosyal gelişmenin hızını ve bolluğu sağlayacak önemli şart nedir?-sorusuna cevap verilmiştir. Cevaptan, bu şartın doğru kurulmuş insan ilişkileri olduğu anlaşılıyor. Daha açık bir ifadeyle bu şart, sosyal gelişmenin bütün sahalarında, birbiri ile ilişkide olan insanların dost ve kardeş gibi geçinmesi ve insani ölçüleri kaybetmemeleridir. Bolluk ve mutluluk ancak böyle bir durumda oluşur, iyilik ve yardımseverlik böyle bir durumda yeryüzünü kaplar. Demokrasi de yine böyle bir ortamda başarıyla kurulabilir.

Boz öküzle ilgili mitlerin karakteristik taraflardan biri de 'yer yüzünde kin, yalan, nefis, haram, şer, insanlığa ihanet vardır ve insanlar bu kötülöklere karşı mücadele etmelidir' yaklaşımıdır.

Mitolojide dünyayı idare eden Oğuz Hanların başına toplayan Boz öküzün dilinden söylenir;

"Ey Hanlarım! Küpegiren kan (cadı) Oğuz'dan, insanoğlundan acık eylemiştir (küsmüştür). Ey Hanlarım! Küpegiren yeryüzüne kötü ruhlar getirmiş! Yalan getirmiş! Kin getirmiş! Nefs getirmiş! Bu ruhların Oğuz'a yakın ol-

masına izin vermeyin. Yer Han küpegireni Hanların ve Hatunların gözü önünde yakmalıdır".

Yer Han küpegiren karıyı yakar, ama külünü gömmekte geciktiği için küpegirenin külünden şeytan meydana gelir ve küçük bir kuş şeklinde uçup gider. Boz öküz bundan çok perişan olup söyler;

"Geciktin Yer Han! Oğuz büyük felakete düştü. Küpegiren karının ruhundan şeytan doğdu. Bu şeytan kötü ruhların koruyucusu olacak..."

Görüldüğü gibi Oğuzlar şer'in, kötü niyetliliğin insanlar için ne kadar zararlı olduğunu, bununla birlikte dünyanın ikili karakterde olduğunu, hayırla şer'in birlikte yaşadığını da idrak etmişlerdir. Şer engellenemezse de Oğuzlar ona karşı daima amansız mücadele sürdürmeyi gerekli saymışlardır.

Oğuzlara ait bu mitolojik düşünce, daha sonraları Zerdüşlük dini-felsefesinin meydana gelmesinde önemli rol oynamıştır.

Biz bu küçük makalede Oğuzların Boz öküzle ilgili mitolojik düşüncelerinin karakteristik taraflarına değindik ve halkımızın soyu olan Oğuzların dünya hakkındaki tasavvurlarını felsefi boyutuyla açıklamaya çalıştık. Bu tasavvurların halkımızın dünyaya bakışını şekillendirmekteki etkilerini göz önünde bulundurduğumuzda, konunun felsefi açıdan önemi netleşecektir.

Bir kez daha, her halkın mitolojik düşüncesinin o halkın ilk felsefi tasavvuru olduğunu kaydetmeliyiz. Bunların öğrenilmesi ve açıklanması halkımızın bugünkü dünyaya bakışının derinleşmesi ve gelişmesi için de hayli önemlidir.

KAYNAKLAR

ŞERBAK, A.M.,
1959

Oğuzname, Moskva.

1990

Senrli sünbüller, Azerbaycan Mifleri, Baki.